

Mattias Legnér.

**Professor i kulturvård ved Uppsala Universitet,
Campus Gotland.**

Keywords: kulturarv, modstandskraft, historiebrug, forsvarspolitik

KULTURARV OCH MOTSTÅNDSKRAFT I ÅTERUPPBYGGNADEN AV SVENSKT TOTALFÖRSVAR

This article discusses how cultural heritage (CH) has recently become relevant to the rebuilding of Swedish total defence. In the Russo-Ukrainian War CH is understood as crucial to society's ability to resist an enemy. I proceed to discuss a discursive turn that has taken place in Sweden since 2023 as CH is not just considered important to protect against destruction, but is increasingly seen as having a role in strengthening social resilience. Finally, I reflect on the risk of over-simplifying resilience, suggesting that CH is important to society for a number of reasons and not just for building national identity.

I denna artikel diskuterar jag hur ledande aktörer inom det framväxande totalförsvaret i Sverige börjat se kulturarv som en viktig tillgång för samhället i händelse av krig. Totalförsvaret inkluderar alla krafter – såväl militära som civila – som behövs för att upprätthålla samhällets funktioner. I dag talas allt mer också om motståndskraft, som är den samlade förmågan att stå emot påfrestningar på olika samhällsfunktioner. På kort tid har kulturarv börjat integreras i uppbyggnaden av en bättre beredskap. Hur görs kulturarv relevant som en del av det nya totalförsvaret i Sverige? Hur har det använts tidigare i Sveriges historia för att bygga motståndskraft?

Tanken att kulturarv skulle kunna utgöra en källa till motståndskraft är inte ny. I den internationella folkrätten betonas emellertid att det framför allt ska skyddas mot missbruk och förstörelse i väpnade konflikter. *Konvention för skydd av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt* från 1954 talar över huvud taget inte om kulturarv som en resurs som bör utnyttjas i försvarssyfte. I stället föreskriver den att de

stridande parterna ska undvika att ta det i bruk och göra allt som står i deras makt för att skydda historiskt eller konstnärligt värdefulla byggnader, föremål och miljöer. (Det immateriella kulturarvet berörs inte i konventionen.) Sverige är anslutet till konventionen, men det finns aktörer i totalförsvaret som verkar vilja gå längre och aktivt använda kulturarv för att underbygga försvarsvilja och motståndskraft. Det kan alltså vara intressant att närmare studera hur kulturarv under de senaste åren har aktualiserats i relation till totalförsvaret och beredskap i Sverige.

Retorik och handling under andra världskriget

I Sverige saknas inte en historisk tradition av att använda kulturarv och den nationella historien för att underbygga befolkningens psykologiska förmåga att göra motstånd mot en fiende. I *Värden att värna. Kulturminnesvård som statsintresse i Norden vid tiden för andra världskriget* visade jag hur kulturföremål, byggnader och fornlämningar knöts till avgörande episoder eller epoker i Sveriges historia (Legnér 2022a). Detta gjorde dem särskilt viktiga att skydda mot förstörelse eller feltolkning i form av manipulation.

Den senmedeltida skulpturgruppen *Sankt Göran och draken* i Storkyrkan i Stockholm utgör ett tydligt exempel. Monumentet tolkades av konsthistorikern Johnny Roosval som ett minne över svenskarnas frigörelse från dansk ockupation. Att dess skydd verkligen värderades högt blev tydligt när skulpturen direkt efter Tysklands anfall på Norge och Danmark den 9 april 1940 monterades ner och fördes i skydd under jord. Om monumentet förstördes skulle inte bara ett konsthistoriskt föremål av stort värde gå förlorat. Det skulle också skada minnet av den svenska nationens födelse, resonerade Roosval, och i förlängningen också påverka möjligheten att bevara en nationell svensk identitet (Legnér 2022a, s. 154). Intressant i sammanhanget är att händelsen kom efter en debatt om hur "svensk" skulpturen egentligen var, eftersom den troddes vara tillverkad av en tysk mästare som levte en period i Stockholm. Konsthistorikern Andreas Lindblom ansåg att Sankt Göran och draken av den anledningen inte tillhörde den svenska konsthistorien (Legnér 2022a, s. 231). Debatten illustrerar hur akademiker vid denna tid kunde resonera kring nation, identitet och försvar.

I Sverige talades det, särskilt under de första krigsåren 1940–42, om betydelsen av kulturell och andlig beredskap. Vid invigningen av en föreläsningsserie vid Statens historiska museer våren 1942 sade riksantikvarien Sigurd Curman att museet bidrog till "stärkande av den andliga beredskapen" genom att "visa, hur Sveriges gamla rike, tack vare ett väl utbildat försvarssystem (...) stått obrutet" (Legnér 2022a, s. 214). Med kulturell beredskap avsågs i detta sammanhang att soldaterna skulle undervisas i Sveriges forntid för att bli mer medvetna om vilket det arv var som de var satta att försvara. En banbrytande försvarspsykolog, Torsten Husén, talade också om denna sorts beredskap. Han menade att kulturell beredskap innebar användningen av tra-

ditioner, gestalter ur den svenska historien och svenska diktare i syfte att tydliggöra de "nationella värden" som stod på spel, inte bara för de värnpliktiga soldaterna utan för hela samhället (Husén 1942, s. 32). Den svenska historien, materialiserad i form av föremål, gamla byggnader och platser, ansågs alltså av Riksantikvarieämbetet och krigsmakten vara en brunn man kunde ösa ur för att bygga upp försvarsviljan.

Kulturarv och motstånd i Ukraina

För att förstå de senaste årens tal om kulturarv inom totalförsvarsfrågor i Sverige är det inte endast nödvändigt att känna till den svenska traditionen, utan också hur historia och kultur har såväl angripits som tagits i bruk i det pågående kriget i Ukraina. Krigets utveckling har påverkat den svenska diskursen kring kulturarv och säkerhet. Insikten att hela samhället utsätts för stora prov i ett krig blev tydligare i Sverige efter 2022, och uppbyggnaden av ett totalförsvar accelererade. Kriget har också förändrat synen på säkerhetshoten mot det civila samhället eftersom det snabbt uppvisade tecken på att vara totalt i meningen att ett samhälles samtliga resurser och funktioner blev måltavlor. Där ingår Ukrainas kultur, vars hela existens är ifrågasatt av Ryssland (McGlynn 2023).

Konflikten visar att nutida krig inte bara är en kamp om territorier och materiella resurser, utan också är en kamp om kultur, identitet och ett folks rätt att existera. Ryssland erkänner inte Ukraina som en självständig stat utan anser sig med stöd i historien ha rätt att göra anspråk på stora delar av landet och dess befolkning (Karls-son 2025). En av många effekter av detta var att kulturarv i olika former angreps och förstördes eller plundrades. Museer, religiösa byggnader, kulturhus, teatrar, utbildningsinstitutioner och fornlämningar har blivit lovligt byte i ett krig i vilket ett folks historia och kultur står på spel (McWilliams och Legnér 2024). Som en följd blir utbildning och debatt om Ukrainas historia och kultur ett redskap för att bemöta propaganda och desinformation som syftar till att bryta ner befolkningens motståndskraft (Pomerantsev 2020).

I själva verket har ukrainskt kulturarv och historiebruk omformats sedan Eur-omajdan-rörelsen föddes senhösten 2013 och som vände sig mot landets politiska ledning (Legnér 2022c). Efter Rysslands annektering av Krim 2014 ändrades rysk lagstiftning så att museisamlingar kunde föras över till Ryssland från Krim utan den ukrainska regeringens samtycke. Arkeologiska utgrävningar i rysk regi vidtogs också. Snart öppnade utställningar av konst och andra kulturföremål från Krim i Moskva. UNESCO har rapporterat om de systematiska lagöverträdelser som ryska myndigheter gjort sig skyldiga till i de ockuperade områdena (UNESCO 2025). Den ryska staten har sedan länge planer på att bygga ett museum över kristendomen inom världsarvet Chersonesos på Krimhalvön, vilket är ett stort fornlämningsområde från antiken. Vladimir Putin har jämfört platsens betydelse för rysk kultur med Tempelbergets be-

tydelse för muslimer och judar, vilket är en del i den omskrivning av Krims historia som pågått sedan annekteringen (Munawar och Symonds 2023). Detta revisionistiska historiebruk har inneburit att kulturlämningar som inte passar in i den rysk-nationalistiska historieskrivningen kan förstöras eller aktivt glömmas. Samtidigt har museisamlingar som redan var utlånade till andra länder inte kunnat återlämnas till Ukraina på grund av ryska protester.

Kulturutövare och museer i Ukraina har frivilligt engagerat sig för att bidra till landets motståndskraft. Statliga myndigheter har inte beordrat institutionerna att agera på ett eller annat sätt. I stället har dessa på egen hand kommit fram till hur de kan bidra. De konkreta åtgärderna har varit varierade och visar på kreativitet. Nya utställningar om ukrainsk folkkultur och historia har skapats, liksom digitala utställningar som är tillgängliga för en global publik. En omdefiniering av ukrainsk historia och kultur för att avkolonisera den från ryskt inflytande pågår i dag. Samarbeten med kulturinstitutioner i andra europeiska länder har påbörjats för att sprida kännedom om ukrainsk kultur och visa på de historiska banden mellan länder (Olzacka 2021; Olzacka 2024).

Frågan om hur kulturarv påverkas i krigets Ukraina har nyligen lyfts på EU-nivå av en arbetsgrupp inom Europaparlamentet. I rapporten framhålls bland annat att immateriellt kulturarv i form av traditioner, musik, poesi med mera är viktigt för att ge människor en känsla av kontinuitet och att samhällslivet kan fortsätta trots alla svårigheter (Campfens et al. 2023). En annan slutsats är betydelsen av att skydda kulturarv både före och under krig, då förstörelsen kan innebära psykologiska trauman. Hit hör också hur kulturarv kan bidra till ett samhälles samlade resiliens, det vill säga dess förmåga att återhämta sig efter svåra påfrestningar och att dra lärdomar.

Kulturarv och totalförsvaret

I Sverige har offentliga kulturinstitutioner i fredstid en omfattande frihet att utforma sin verksamhet och bestämma dess innehåll. Principen om armlängds avstånd tillämpas vad gäller politikens inflytande över museers och biblioteks verksamhet. Politiska beslutsfattare ger de statliga museerna regleringsbrev i vilka den övergripande inriktningen på verksamheten beskrivs, men museerna ska vara fria att själva forma vägen för att uppnå målen. Museilagen (SFS 2017:563) säger att museer ska "främja kunskap, kulturupplevelser och fri åsiktsbildning", och att de ska ha ett "bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll". Museernas rätt att bestämma över innehållet i deras arbete är alltså skyddat i lag, och lagen gäller oavsett om Sverige befinner sig i höjd beredskap eller inte.

Inom museisektorn och i kulturarvsforskningen finns i dag en stor acceptans för att kulturarv är något annat än historia. Roosval och Lindblom gjorde inte den distinktionen på 1940-talet. Monumenten *var* eller *var inte* delar av Sveriges historia. Kulturarv, i den mening begreppet används i dag, är det som en generation väljer att ta med sig från det förflutna in i framtiden. Det handlar alltså om ett aktivt och åtminstone delvis medvetet val. Med andra ord fångar kulturarvsbegreppet in stora delar av ett samhälles kultur – både sådan som funnits historiskt och den samtida kulturen. Det innebär att kulturarv bör förstås som processuellt och inte som en statisk massa av föremål som bevaras för all framtid. Mycket faller också i glömska och blir inte kulturarv. Med tiden har kulturarv också kommit att förknippas med frågor om vem som egentligen har rätten till ett arv och därmed också med identitetspolitiska frågor (Hegardt och Sá Cavalcante Schuback 2022).

En konsekvens av detta processperspektiv är att förstörelse och glömska inte nödvändigtvis är enbart negativ. Det är tänkbart att förstörelse av kulturarv kan försvaga en befolknings försvarsvilja, men det finns forskning som visar att förstörelse till och med kan stärka en befolknings motståndskraft. Vad som händer när historiska monument eller föremål förstörs beror på många olika omständigheter. Ett välkänt exempel är den tyska bombningen av brittiska städer hösten 1940, som stärkte den brittiska opinionen för ett fortsatt motstånd. I Storbritannien och även i Tyskland förstördes mycket historisk bebyggelse, men även om förödelsen innebar stora förluster och problem för civilsamhället påverkade det knappast befolkningens vilja att stå ut med umbäranden på ett negativt sätt (Legné 2022a, s. 112 och 369).

Hur har då kulturarvs betydelse i kontexten av krisberedskap och totalförsvar beskrivits i Sverige under de senaste åren? Det är särskilt tre aktörer som varit framträdande: Myndigheten för civilt försvar (MCF, före 2026 Myndigheten för samhällsskydd och beredskap MSB), Försvarsberedningen och Riksantikvarieämbetet.

MCF publicerar en förteckning över samhällsviktiga funktioner och vem som har ansvaret för att de ska kunna fortsätta fungera i kris och krig. 2023 uppdaterades förteckningen med kulturarv, som beskrivs som en sektorsövergripande funktion där ansvaret vilar gemensamt på många aktörer. Det tillhör gruppen 'Demokrati och beredskap', där vi också finner rättskipning, medier, psykologiskt försvar, och det politiska styret av landet. När kulturarv beskrivs som en samhällsviktig funktion avser MCF "förmågan att samla in, skydda och bevara det materiella, immateriella och digitala kulturarvet och dokumentation av kulturarvet samt upprätthålla verksamheter vid museer, bibliotek och arkiv" (MSB 2023, s. 19). Här talas inte uttryckligen om att kulturarv ska bidra till det psykologiska försvaret. Den grupp som kulturarv sorteras in i – 'Demokrati och beredskap' – tyder emellertid på att det knyts till frågor om opinionsbildning, yttrande- och tankefrihet och vikten av en väl fungerande förvaltning.

Betydelsen av att skydda kulturarv och att fortsätta använda det under höjd beredskap och krig har betonats av MCF i flera rapporter och utredningar. Myndigheten har i rapporten *Erfarenheter från Ukraina. Lärdomar för det civila försvaret* framhållit

att kulturarv i Ukraina används för att upprätthålla motståndskraften i samhället, och att det finns ett stort behov av att skydda kulturarv från skador i krig (Fö 2023/01325). MCF har sedan 2022 också framhållit att kulturarv har en avgörande betydelse för att stärka en försvarsvilja. För att nå dit vill myndigheten att kulturarvsinstitutioner hålls öppna så mycket det går under höjd beredskap. Institutionerna sägs ha en viktig roll att fylla i att erbjuda distraktion. Behovet av kultur blir inte mindre utan upplevs som större i krig (Fö2023/01325; Ds 2024:6).

I andra tunga texter tillskriver MCF kulturarv en ännu mer framträdande roll i totalförsvaret än myndigheten gjorde i *Erfarenheter från Ukraina*. Ett särskilt avsnitt i rapporten *Civilt försvar mot 2030*, som har en stor betydelse för fördelningen av resurser till olika områden i det civila försvaret, behandlar kulturarv. I texten sägs inledningsvis: “Skyddet av vårt kulturarv och våra nationalskatter har en avgörande betydelse som samlande symboler för att stärka försvarsvilja, nationell identitet och motståndskraft i händelse av krig” (Ju2022/1209/SSK, s. 131). Formuleringen liknar onekligen den retorik som användes under beredskapsåren på 1940-talet. Kulturarv framställs här som en statisk massa av “nationalskatter” som bevarats från olika epoker i Sveriges historia. Dessa skatter har en “avgörande betydelse” för att hålla samman befolkningen och ge den motståndskraft i krig. Några källor till påståendet ges inte, och det förs inget resonemang om varför det skulle förhålla sig så. I samma avsnitt sägs att desinformation från främmande makt kan leda till att det uppstår konflikter kring kulturarv i landet. Här hänvisar MCF till en rapport skriven av undertecknad för myndigheten och för Riksantikvarieämbetet, dock utan att det egentligen finns något stöd för resonemanget i den källan (Legné 2022b). Resten av avsnittet handlar om hur kulturarv ska kunna skyddas i händelse av krig, det vill säga på det sätt som Sankt Görans och draken skyddades 1940 genom att monteras ner och föras i säkerhet.

Ett annat sammanhang där MCF beskriver hur kulturarv används för “att aktivt stärka motståndskraften” i det ukrainska samhället är rapporten *Framåtanda – en prioritering av åtgärder för att stärka det civila försvaret* (Fö2023/01000, s. 87). Här hänvisar myndigheten till ett projekt genomfört av Försvarshögskolan. Där talas bland annat om hur beslagtagna ryska vapen visas upp som troféer och hur striden om Kiev i februari 2022 återberättas med hjälp av föremål, filmer och foton för att stärka ukrainarnas försvarsvilja. Ett av rapportens budskap är att skydd av kulturarvet (i bestämd mening) innebär att skydda den nationella identiteten, och i en direkt förlängning försvarsviljan. De exempel som ges – att spela militär musik eller ställa ut erövrade vapen – kan dock lätt framstå som propaganda riktad mot den egna befolkningen.

Vad som är kulturarv och vad det kan användas till omförhandlas av varje generation. I propositionen *Kulturarvspolitik* från 2017, som siktade till att ta ett samlat grepp om politiken kring Sveriges kulturmiljö, sägs att “ingenting blir kulturarv förän det behandlas och används som sådant, och att vad som anses höra till denna

tämligen sent uppfunna kategori är föränderligt över tid” (Prop. 2016/17:116, s. 58). MCF tycks ha en annan syn på vad kulturarv är än den som råder inom stora delar av museisektorn och den akademiska forskningen. Enligt myndigheten utgörs kulturarv av omistliga skatter från det förgångna som har en närmast helig betydelse för befolkningen. Därför kan det vara förödande för den nationella identiteten och motståndskraften om sådana föremål eller samlingar gick förlorade. Synsättet påminner mycket om det som kom till uttryck i utställningar och offentliga tal under åren 1940–42, då svensk kultur behandlades på ett oproblematiserat sätt. Svensk identitet byggde då dels på en värdegemenskap, dels på en starkt etnisk gemenskap som hade växt fram under hundratals år (Legnér 2022a, s. 219).

Försvarsberedningen är ett forum där regeringen diskuterar försvarsfrågor med andra partier i riksdagen. Beredningen tar fram rapporter som ligger till grund för regeringens propositioner. I rapporten *Motståndskraft. Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025* sägs att det finns starka kulturella värderingar i Sverige som bidrar till att hålla samhället öppet och demokratiskt (Ds 2017:66). Dessa värderingar bildar en bas för det psykologiska försvaret. Därefter har förhållandet mellan kulturarv och försvarsvilja lyfts i bland annat propositionen *Totalförsvaret 2025–2030*, utarbetad av Försvarsberedningen. Där sägs att kulturarv “är en motståndskraft i sig” tillsammans med kulturen i sin helhet (Prop 2024/25:34, s. 142). Här hänvisas aktivt till kriget i Ukraina med den förstörelse av kulturarv som pågick särskilt när frontlinjerna böljade fram och tillbaka, men också det missbruk av historien och propaganda som pågick.

I Försvarsberedningens rapport *Utgångspunkter för totalförsvaret 2025–2030*, publicerad i september 2025, listas en lång rad konsekvenser som är tänkbara redan i fredstid eller vid höjd beredskap. Förutom att otillbörlig informationspåverkan från främmande makt förutses tas risken upp att “kulturarv kan angripas, både som direkta måltavlor och till följd av sekundära skador” (FM2025-19772:2, s. 36). Rapporten påpekar också att kulturarv kan angripas för att “bryta ner motståndets moral, radera minnet av en kultur och markera dominans” (FM2025-19772:2, s. 36).

Som framgått tenderar liknande påståenden att återkomma i rapporter som rör totalförsvaret, utan att resonemangen egentligen fördjupas eller konkretiseras. Det saknas vetenskapligt underbyggda påståenden om mer exakt hur kulturarv relaterar till motståndskraft, och hur användningen av kulturarv i detta syfte kan vara förenlig med kulturinstitutionernas rätt att själva bestämma innehållet i sin verksamhet. Ibland är bevisföringen rent anekdotisk som när man hänvisar till tagandet av troféer eller betydelsen av militär musik. De policydokument som framställs av MCF och Försvarsberedningen ger uttryck för en föråldrad syn på vad kulturarv är och vad det betyder för ett samhälle. Den synen delas sannolikt av få inom kulturarvssektorn, där ett mer dynamiskt och föränderligt kulturarvsbegrepp slagit rot.

Gemensamt för de ovan citerade dokumenten är att de tillskriver kulturarv och kulturlivet i bred mening en stor betydelse för motstånd och försvarsvilja, men utan

att det framgår på vilket sätt det är viktigt, hur olika aktörer kan involveras i arbetet eller vilka motiv och förutsättningar de har för att göra det. På statlig nivå finns för närvarande viss finansiering för åtgärder avsedda att skydda kulturarv i krig, men där ingår inte arbete med att använda kulturarv som en motståndskraft. Hösten 2024 anslog regeringen en budget om 84 miljoner svenska kronor för att under en treårsperiod stärka skyddet av kulturarv i händelse av krig (Sveriges Radio 2024). Medlen används för beredskapsplanering för de statliga museerna, Riksarkivet och Kungl. Biblioteket. De ska också gå till att etablera säkra platser dit statliga samlingar kan föras under säkra former. Det är en mycket liten summa i relation till målsättningarna, och medlen kan inte användas av läns museer eller lokala museer. De är reserverade för Riksantikvarieämbetets och de statliga kulturarvsinstitutionernas arbete.

I februari 2024 inrättade regeringen ett Råd för skydd av kulturarv, där de mest framträdande kulturarvsaktörerna skulle vara representerade. Riksantikvarieämbetet leder rådet, vars uppgift är att på nationell nivå samordna insatser som görs för att höja kulturarvssektorns beredskap. Dess första rapport publicerades i mars 2025. Hur beskrivs då relationen mellan kulturarv och motståndskraft av rådet? Intressant nog talar rådet inte om ett kulturarv i bestämd mening, eller att det skulle vara outhärligt för Sveriges försvarsvilja. I stället talar det om vikten av att "utbildning, övningar och regelbundet underhåll stärker motståndskraften. Ett väl underhållet och förvalt kulturarv är bättre rustat mot olika typer av hot" (Riksantikvarieämbetet 2025, s. 15). Ordet försvarsvilja nämns inte alls. Rapporten säger att det är motståndskraften hos kulturarvsinstitutionerna som ska stärkas, snarare än att samhällets motståndskraft ska rustas med hjälp av kulturarv. Detta ordval tycks spegla ett annat förhållningssätt till kulturarv och dess samhällsfunktion än det som MCF beskriver. Enligt rådet behöver kulturarv i sig rustas för att kunna skyddas i krig. Om förutsättningarna är dåliga för det kan det inte heller förväntas "bidra till en högre samlad förmåga inom totalförsvaret" (Riksantikvarieämbetet 2025, s. 9). I rapporten talas inte om att kulturarv ska användas för att stärka motståndskraften generellt i samhället. I stället handlar den om de stärkta beredskaperna om att kulturarvsinstitutioner ska kunna fortsätta fungera normalt vid kriser och i krig. Denna funktionalitet är en del av samhällets "beredskap och robusthet" (Riksantikvarieämbetet 2026b, s. 7).

Det märks alltså att Riksantikvarieämbetet, som nyligen utsetts till beredskapsmyndighet av regeringen, har börjat närma sig MCF:s förståelse av relationen mellan kulturarv och motståndskraft. Det kan åtminstone verka så. Rådet för skydd av kulturarv publicerade i februari 2026 sin andra delrapport, i vilken man utvecklade de resonemang som rådet hade påbörjat året innan. I rapporten talas särskilt om beredskap för det digitala kulturarvet, om behovet av övningar, och om hur samlingar kan skyddas utan att forslas undan. Därtill finns också ett resonemang om kulturarvs "roll i samhällets motståndskraft" (Riksantikvarieämbetet 2026a, s. 13). Det betonar att befolkningen behöver ha tillgång till "oförvanskad källmaterial" i form av museisamlingar, arkiv och bibliotek som kan bidra till att upprätthålla demokratin under

ett krig. Här kopplas motståndskraft uttryckligen till kulturarv som en viktig samhällsfunktion, så som den beskrivits av MCF (MSB 2023).

Rapporten påpekar också att de medel som anslagits inte räcker till för dessa uppgifter. Många "kulturarvsförvaltares förutsättningar att rusta för kris och krig" är begränsade, vilket får sägas vara en ganska förskönande beskrivning (Riksantikvarieämbetet 2026a, s. 7). Fackförbundet DIK, som representerar museianställda i Sverige, visade i sin rapport *Kultur på svältkur* att nio av tio museianställda upplever att resurserna för att uppfylla museernas uppdrag är otillräckligt (DIK 2025a). Resursbristen har tilltagit de senaste åren, vilket bland annat lett till att museerna inte kan ta hand om sina samlingar eller arbeta tillräckligt aktivt med kunskapsuppbyggnad. Många anställda vittnar också om att verksamheten undviker att ta upp teman i sina utställningar som kan vara kontroversiella, såsom religion, rasism, sexualitet eller klimatförändringar. Redan i fredstid tycks alltså museerna ha problem med att fritt kunna utforma sin verksamhet.

En annan rapport som släppes av DIK ungefär samtidigt, *Kultur – måltavla och motståndskraft*, behandlar museernas beredskap (DIK 2025b). Rapportförfattarna menar att en försvinnande liten del av de stora totalförsvarsatsningar som pågår i Sverige kommer museer och bibliotek till del. Även om MCF och Försvarsberedningen talar om kulturarvets avgörande betydelse för samhällets motståndskraft i olika rapporter kan museerna själva inte se att de får några resurser för att arbeta med frågorna. En del medel har som nämnts gått till att skydda vissa delar av samlingar från skador i krig (Ju2022/01209/SSK). I det arbetet prioriteras de statliga museerna medan regionala och lokala museer inte erhållit något stöd för skyddsåtgärder. Museerna vill emellertid arbeta med "försvarsvilja, sammanhållning och demokrati" för att ge "människor tillgång till tillförlitlig information" (DIK 2025b).

Nationell identitet, demokrati och kulturarv

Kulturarv har av MCF beskrivits som centralt för Sveriges försvarsvilja och motståndskraft, samtidigt som det också är sårbart och i behov av skydd. Kulturarv kopplas starkt till nationell identitet av myndigheten. Det anses också kunna bidra till förströelse och underhållning, vilket kan motverka utmattning och demoralisering hos en befolkning som är satt under hård press. Synsättet påminner mycket om den syn på Sveriges förflutna som uttrycktes under andra världskriget, då Sveriges befolkning beskrevs som etniskt homogen och av naturen fredligt sinnad. Samtidigt beskrevs svenskarna som inställda på att med vapen i hand försvara det land som man hade hävdat i flera tusen år. Då anslöt museer frivilligt till uppmaningarna om nationell samling mot såväl yttre som inre hot, utan att de tvingades eller på annat sätt manipulerades att göra det (Legnér 2022a, s. 220).

Kulturarvssektorn arbetar i dag med ett dynamiskt kulturarvsbegrepp där man betonar vikten av inkludering och att kulturarv alltid förändras över tid. Ett exkluderande kulturarv som baseras på en idé om en etniskt definierad nationell historia kan vara kontraproduktiv om målet är bättre sammanhållning och gemenskap i tider av osäkerhet. En nyligen publicerad studie pekar på att en inkluderande syn på nationell identitet är viktig när det gäller att bygga försvarsvilja (Sundberg och Gustavsson 2025). Att tala om kulturarv i form av "nationella skatter" främjar förmodligen inte försvarsviljan. I ett kulturellt heterogent samhälle som Ukraina är det inte självklart att kulturarv alltid är en förenande kraft. Kriget har haft enorma konsekvenser för landets kultur i så måtto att det ukrainska språket, historien och kulturen nu skiljs från den ryska, även om de har samexisterat under lång tid. Om det inte används på ett inkluderande sätt kan kulturarv alltså splittra gemenskaper, vilket kan ha en negativ effekt på motståndskraften i samhället.

I dag är det inte självklart att kulturarvsaktörerna vill använda den retorik som en del museer använde på 1940-talet. Rådet för skydd av kulturarv och Riksantikvarieämbetet hänvisar inte till behovet av att bekräfta en nationell identitet, utan betonar snarare kulturarvsinstitutionernas ansvar för att bidra till ett demokratiskt och välinformerat offentligt samtal. Museerna har sett hur deras budgetar skurits ner över åren och att kulturens roll i samhället har ifrågasatts av politiker och andra opinionsbildare. MCF kan sägas damma av och ta i bruk en föråldrad syn på kulturarv som förutsätter att det alltid fungerar som en enande kraft i ett samhälle. Museer vill inte göra utställningar eller syssla med verksamheter som enbart bekräftar en etniskt definierad nationell identitet. De vill också kunna ifrågasätta fördomar och skapa debatt om angelägna frågor som berör vår samtid, men mycket tyder på att förutsättningarna för att göra det har försämrats. I stället för att hänvisa till nationell identitet talar man hellre om lokalsamhälle och sammanhållningen mellan människor oavsett deras självidentifierade svenskhet. Motståndskraft kan alltså byggas på olika sätt och behöver inte utgå från en problematiserad nationell identitet.

Referenser

- Campfens, Evelien; Jakubowski, Adrzej; Hausler, Kristin och Selter, Elke 2023: *Research for CULT Committee – Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond*. Bryssel: European Parliament.
- DIK 2025(a): *Kultur på svältkur. Hur länge klarar museerna pressen?* Stockholm: DIK.
- DIK 2025(b): *Kultur – måltavla och motståndskraft*. Stockholm: DIK.
- Ds 2017:66. *Motståndskraft. Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025*. Stockholm: Försvarsdepartementet, 2017.
- Ds 2023:301 2023: *Kraftsamling. Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret*. Stockholm: Försvarsdepartementet.

- Ds 2024:6 2024: *Stärkt försvarsförmåga. Sverige som allierad*. Stockholm: Försvarsdepartementet.
- FM2025-19772:2 2025: *Utgångspunkter för totalförsvaret 2025–2030*. Stockholm: Försvarsmakten och MSB.
- Fö2023/01000 2023: *Framåtanda – en prioritering av åtgärder för att stärka det civila försvaret : slutredovisning av regeringsuppdrag*. Stockholm: MSB.
- Fö2023/01325 2023: *Erfarenheter från Ukraina. Lärdomar för det civila försvaret. Slutredovisning av regeringsuppdrag*. Stockholm: MSB.
- Hegardt, Johan, Sá Cavalcante Schuback, Marcia 2022: *Kulturarv: En begreppspolitik*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Husén, Torsten 1942: *Psykologisk krigföring*. Lund: Gleerup.
- Ju2022/01209/SSK: *Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvaret i balans : slutredovisning av regeringsuppdrag*. Stockholm: MSB.
- Karlsson, Klas-Göran 2025: *Ryssland och kriget om historien*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Legné, Mattias 2022(c): Kulturarv och symboler är givna mål i krig. *Svenska Dagbladet* 4 mars. Stockholm.
- Legné, Mattias 2022(b): *Skydd av kulturarv. Kunskapsöversikt på uppdrag av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Riksantikvarieämbetet*.
- Legné, Mattias 2022(a): *Värden att värna. Kulturminnesvård som statsintresse i Norden vid tiden för andra världskriget*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- McGlynn, Jade 2023: *Memory Makers. The Politics of the Past in Putin's Russia*. New York: Bloomsbury.
- McWilliams, Anna och Legné, Mattias 2024: Threat assessments and heritage in the age of hybrid warfare, *International Journal of Heritage Studies*.
- MSB 2023: *Lista med viktiga samhällsfunktioner*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Munawar, Nour A. och Symonds, James 2023: Empires of Lies? The Political Uses of Cultural Heritage in War. *The Historic Environment: Policy and Practice*, 14(3), 308–325.
- Museilagen* (2017:563).
- Olzacka, Elzbieta 2021: The Role of Museums in Creating National Community in Wartime Ukraine, *Nationalities Papers* 49:6, 1028–1044.
- Olzacka, Elzbieta 2024: War and 'museum front' in a digital era: The Ukrainian War Museum during the Russian invasion of Ukraine. *Media, War & Conflict*, 17(1), 98–115.
- Pomerantsev, Peter 2020: *Det här är inte propaganda: kriget om sanningen*. Stockholm: Ordfront.
- Prop. 2016/17:116: *Kulturarvspolitik*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Prop. 2024/25:34: *Totalförsvaret 2025–2030*. Stockholm: Försvarsdepartementet.

- Riksantikvarieämbetet 2025: *Rådet för skydd av kulturarv: delredovisning 1 mars 2025*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Riksantikvarieämbetet 2026(a): *Behovet av beredskapsåtgärder för skydd av kulturarv samt en första prioritering: Delredovisning 2*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Riksantikvarieämbetet 2026(b): *Strategiska inriktningar 2026–2030*. RAÄ-2025-2895. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Sveriges Radio 2024: 84 miljoner ska skydda kultur vid krig: "Ofta måltavla". *Sveriges Radio* 12 september.
- Sundberg, Ralph och Gustavsson, Gina 2025: Defending the national identity: exploring the links between a multidimensional national identity concept and the willingness to defend one's country, *European Security*, 1–21.
- Statens författningssamling 2017:563: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/museilag-2017563_sfs-2017-563/
- UNESCO 2025: *Rebuilding the foundations of peace. UNESCO's action in Ukraine*. CPE-2025/WS/1. Paris: UNESCO.

Dansk resumé

Kulturarv og modstandsdygtighed i genopbygningen af Sveriges totalforsvar

Denne artikel diskuterer, hvordan kulturarv for nylig er blevet relevant for genopbygningen af det svenske totalforsvar. I den russisk-ukrainske krig forstås kulturarv som afgørende for samfundets evne til at modstå en fjende. Jeg fortsætter med at diskutere en diskursiv vending, der har fundet sted i Sverige siden 2023, hvor kulturarv ikke blot anses for vigtig for at beskytte mod ødelæggelse, men i stigende grad ses som en rolle i at styrke social modstandsdygtighed. Endelig reflekterer jeg over risikoen for at overforenkler modstandsdygtighed og antyder, at kulturarv er vigtig for samfundet af en række årsager og ikke kun for at opbygge national identitet.